Тисячі перевірок і мільярдні збитки: чи справляється Держекоінспекція із своїми завданнями?

Державна екологічна інспекція України (далі – ДЕІ України) у відповідь на інформаційний запит ЕПЛ надала відомості про понад 22 тисячі заходів державного контролю та 1,2 млрд грн розрахованих збитків за перших дев'ять місяців 2026 року. Однак за цими цифрами приховується інша картина: більшість розрахованих збитків припадає на порушення невстановлених осіб, лише третина приписів суб'єктам господарювання виконана повністю, а реальні результати притягнення порушників до відповідальності залишаються недостатніми. Аналіз статистики, отриманої МБО «Екологія-Право-Людина», вкотре порушує питання про спроможність чинної системи державного екологічного контролю забезпечувати реальний захист довкілля.

МБО «Екологія-Право-Людина» проаналізувала відповідь Державної екологічної інспекції України на інформаційний запит організації та статистичні дані про діяльність її територіальних органів за січень-вересень 2026 року. Результати аналізу свідчать: кількісні показники діяльності інспекції не можна ототожнювати з ефективністю екологічного контролю. Адже головне завдання такого контролю своєчасно виявляти й припиняти порушення, забезпечувати притягнення винних осіб до відповідальності та відшкодування завданої довкіллю шкоди.

22 тисячі заходів контролю, але які їхні реальні наслідки?

За дев'ять місяців 2026 року територіальні та міжрегіональні територіальні органи Держекоінспекції провели 22 244 заходи державного нагляду (контролю). За їхніми результатами складено 13 713 протоколів про адміністративні правопорушення, до адміністративної відповідальності притягнуто 13 392 особи.

На перший погляд, це значний обсяг роботи. Проте кількість заходів контролю та протоколів не дає відповіді на ключове питання: наскільки ефективно ДЕІ запобігає екологічним правопорушенням і забезпечує їхнє припинення? Особливо показовими є

результати позапланових перевірок суб'єктів господарювання. За звітний період проведено 726 таких перевірок, за результатами яких складено 722 акти та надано 133 приписи щодо усунення виявлених порушень. Повністю виконано лише 47 приписів –близько 35,3% від їхньої загальної кількості.

Іншими словами, лише приблизно кожен третій припис, наданий суб'єктам господарювання, відображений у звітності як повністю виконаний.

Крім того, у 31 випадку інспекторів не допустили до проведення перевірки. До органів, уповноважених вирішувати питання анулювання або припинення дії дозвільних документів, передано лише сім матеріалів. За результатами перевірок до суду подано п'ять позовів про тимчасову заборону (зупинення) діяльності, однак прийнято лише одне відповідне судове рішення.

Ці показники демонструють обмеженість практичних інструментів впливу інспекції на порушників. Виявлення порушення та складання акта не забезпечують його усунення автоматично. Якщо суб'єкт господарювання не виконує припис, а можливості застосувати дієві заходи примусового реагування обмежені, державний контроль ризикує перетворитися на формальну процедуру документування порушень.

Понад 856 млн грн збитків від невстановлених порушників

За січень-вересень 2026 року територіальні органи Держекоінспекції розрахували збитки, завдані довкіллю, на загальну суму понад 1,219 млрд грн.

Водночас 856,9 млн грн із цієї суми – збитки, заподіяні невстановленими особами. Це близько 70,3% від загального обсягу розрахованої шкоди. Така статистика є особливо тривожною, оскільки встановлення осіб, відповідальних за екологічні правопорушення, є необхідною передумовою їхнього притягнення до відповідальності та відшкодування завданої шкоди.

Звичайно, сам факт невстановлення порушника не завжди перебуває у сфері контролю ДЕІ. Однак така значна частка невстановлених осіб ставить питання про результативність взаємодії Держекоінспекції з правоохоронними органами, якість зібраних доказів та дієвість механізмів реагування на виявлені порушення.

За звітний період інспекція передала правоохоронним органам 541 матеріал з ознаками кримінальних правопорушень. Водночас у звітності зазначено 240 відкритих кримінальних проваджень.

Ці цифри не можна безпосередньо порівнювати як кількість переданих матеріалів і результатів розслідування саме за ними, адже відкриті провадження можуть стосуватися матеріалів різних звітних періодів.

2,4 трлн. грн шкоди від російської агресії: важливо не лише рахувати, а й забезпечити відповідальність

Окремим напрямом діяльності Держекоінспекції є документування шкоди, завданої довкіллю внаслідок війни російської федерації проти України.

За дев'ять місяців 2026 року інспекція задокументувала 1 790 таких подій та розрахувала збитки на загальну суму 2,4 трлн грн. Зокрема:

- 1,7 трлн грн – забруднення ґрунтів та засмічення земельних ресурсів унаслідок ракетно-бомбових уражень;

- 356 млрд грн – забруднення атмосферного повітря продуктами горіння;

- 6,3 млрд грн – забруднення та засмічення водних ресурсів, самовільне користування ними;

- 340,9 млрд грн – збитки, завдані територіям та об'єктам природно-заповідного фонду.

Водночас такі задекларовані збитки порушують значно ширше питання: чи сформована в Україні належна система документування та науково обґрунтованого оцінювання шкоди, завданої довкіллю війною? В умовах масштабних і тривалих бойових дій така система має забезпечувати систематичне обстеження уражених територій, належне відбирання та лабораторне дослідження проб, використання даних дистанційного зондування Землі, встановлення фактичних масштабів і тривалості негативного впливу на компоненти довкілля, а також оцінювання довгострокових екологічних наслідків.

Особливої уваги потребує спроможність Держекоінспекції забезпечити таку роботу в умовах війни. Кількість задокументованих подій сама по собі не свідчить про повноту їхнього обстеження, а кількість складених розрахунків – про достовірність визначених сум. Для цього необхідні достатня кількість підготовлених фахівців, належне технічне та лабораторне забезпечення, доступ до уражених територій, міжвідомча координація та єдині стандарти збору й верифікації доказових даних. Без цих передумов існує ризик, що документування матиме переважно формальний і фрагментарний характер, а частина фактичної шкоди залишатиметься невстановленою або недооціненою.

Не менш важливою є наукова обґрунтованість методик оцінювання. Застосовувані методики мають враховувати специфіку різних видів впливу, екосистемні втрати, тривалість забруднення, можливість природного відновлення та необхідність відновлювальних заходів. Вони також повинні забезпечувати уникнення подвійного обліку шкоди і можливість незалежної перевірки отриманих результатів. Інакше навіть значні за розміром розрахункові суми не обов'язково відображатимуть реальний масштаб екологічних втрат.

Це має не лише методологічне, а й безпосереднє юридичне значення. Матеріали документування повинні бути придатними для використання в національних та міжнародних механізмах притягнення російської федерації до відповідальності й відшкодування шкоди. Для цього недостатньо мати загальну оцінку збитків: необхідно довести факт шкоди, її характер і масштаб, причинно-наслідковий зв'язок із конкретними діями, а також обґрунтувати застосований спосіб її оцінювання.

Отже, ключовим завданням держави має бути не збільшення звітних показників і накопичення трильйонних сум, а формування цілісної, науково обґрунтованої та доказово надійної системи оцінювання екологічної шкоди. Саме її якість, а не номінальний розмір задекларованих збитків, визначатиме, чи зможе Україна перетворити задокументовані наслідки російської війни проти України на належну доказову базу для встановлення відповідальності та реального відшкодування завданої довкіллю шкоди.

Також ДЕІ України повідомила про впровадження Реєстру екологічних збитків – інформаційної підсистеми, призначеної для систематизації відомостей про шкоду, завдану довкіллю внаслідок війни. Наразі розпочато його наповнення.

Реорганізація інспекції не замінить системної реформи

На тлі наведених результатів Держекоінспекція продовжує реорганізацію територіальних органів відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2026 року № 535. Реформа передбачає об’єднання територіальних органів та

створення нових міжрегіональних округів. Однак укрупнення територіальних органів саме по собі не усуває системних проблем державного екологічного контролю. Зміна адміністративної структури не гарантує ані належної кадрової спроможності, ані достатнього фінансування, ані розширення можливостей інспекторів щодо оперативного виявлення та припинення порушень.

МБО «Екологія-Право-Людина» послідовно наголошує на необхідності докорінного реформування системи державного екологічного контролю. Чинна модель не забезпечує належної ефективності та оперативності контролю, а законодавчі обмеження повноважень інспекції істотно ускладнюють виконання її природоохоронних функцій.

ЕПЛ неодноразово звертала увагу на необхідність створення сучасного органу державного екологічного контролю, який матиме достатні повноваження, ресурси та інституційну спроможність для ефективного виконання покладених на нього завдань.

Висновок: державний екологічний контроль має забезпечувати результат, а не лише звітність

Ефективність державного екологічного контролю необхідно оцінювати не кількістю проведених заходів і не сумами нарахованих збитків, а здатністю держави реально припиняти екологічні правопорушення, забезпечувати невідворотність відповідальності та відновлення порушених прав і довкілля.

Саме тому Україна потребує не косметичної оптимізації чинної системи, а повноцінної реформи державного екологічного контролю, яка створить дієвий механізм захисту довкілля та забезпечить належне правозастосування у цій сфері.